

תשובה. הן אמת מיראי הוראה בדבר זה אני, ונשאלתי על זה וכיוצא בזה כמה פעמים², וננעלו לי דרכי תשובה, להיות מחלוקת זה בין חכמים שלמים וכן רבים קדושים אשר בארץ המה³, אם כי רובם עלתה הסכמתם שלא היתה חומרתו של הרגמ"ה ז"ל כי אם עד אלף החמישי⁴, ועוד שבארצותינו וברוב מקומות שם ג"כ לא פשטה גזירתו זאת⁵, וכמו שכת' מהרי"ק, שורש ק"א, והביאה הרב מהרי"י קארו ז"ל באבן העזר סי' א'⁶, וז"ל: וכת' הרשב"א ז"ל בתשובה⁷, מן הדומה שלא תיקן ר"ג בכל, שא"כ אפי' נשים שאדם חייב לגרשם, ואפי' במקום שב ואל תעשה כאשה [...] ⁸ עם בעלה⁹ סבור אני שלא תיקן בזה ומ"מ בין תיקן בין לא תיקן, אותה תקנה לא פשטה בכל [...] ¹⁰ בת"ח ואנשי מעשה שנשאו נשים על נשיהם ולא חשש בהם שום אדם בזה מעולם, עכ"ל¹¹. וכת' מהרי"ק, שורש ק"א, בשמו¹² שלא פשטה תקנת רגמ"ה אלא עד אלף החמישי וכת' שהר' [קסט, א] איסרלן בכתובתו¹³ סי' רצ"ו¹⁴, כת': אבל [...] ¹⁵ לא קפדי ונושאים נשים אחרות בלא גירושין, דס"ל דאהכי לא תיקן הגאון ז"ל. הרי הרשב"א ז"ל ובעל ת"ה בשם מהרי"ק ז"ל, ס"ל דלא תיקן על כיוצא בזה אף אם תקנתו עומדת, כ"ש דאיכא דאמרי דגזירתו לא היתה כי אם עד האלף החמישי.

זכרתי גם בימי חרפי בצפת תוב"ב, בזמן הרב מהרי"י קארו ז"ל, עשה מעשה לח' א' מחשובי העיר¹⁶ חשוך

ירש היבם החצי ממה שהיה יורש אחיו, מאחר שהו' ספק. כלומר, אם בדין התורה שהבעל יורש את אשתו משלם, היבם שהו' ספק נשואה והוה ליה ספק בעלה של יבמה זו, לא ירש כי אם החצי, דהכי קתני מתני': יחלוקו, ומכח ספק קא אתי לירש, יורש כי אם החצי עפ"י התנאי שכתוב בניהם בכתובה, היבם שבא מכחו לא ירש גם הו' כי אם חצי החצי, משום דאיהו ספק כדאמ', ולעולם אין לו אלא החצי ממה שהיה יורש אחיו, אם מצד הדין שבעל יורש את אשתו, אם מצד התנאי דמכח אחיו קא אתי, וכיון שהו' ספק יהבינו ליה פלגא, דכח אחיו סילק עצמו על מה שהיה ראוי לבוא לו לאחר מיתה²⁷.

סימן סה [עא]

שאלה. ראובן שנשא אשה זה לו י"ב שנה, ומאז נשאה לא נתעברה כלל. וראובן זה רצונו רצויה לשמים כי כונתו לקיים פריה ורביה, ולהיותו אשכנזי, לא שבא מאשכנז הו', כי אם אבותיו, וחושש לחרמו ולחומרתו של רגמ"ה ז"ל¹. יורה המורה אם יוכל לישא עליה, ואם לא תרצה אשתו זאת לקבל צרת צרה, האם יוכל לגרשה. ואם אין לו לתת כתובתה משלם, האם יוכל לגרשה ולכתוב עליו שטר חוב על השאר כסידור, ואל יתעכב מהשתדל לקיים מצות פריה ורביה. על הכל יורה המורה לצדקה, ושכרו כפול מן השמים.

- 5 על אי התפשטותו של החרם במצרים, ראה גהר מצרים, ח"ב (אה"ע), דף קסד, ע"א-ע"ב, ובמקורות שציין להם שם.
- 6 בית יוסף לטור אה"ע, סי' א, דף ג, ע"ב.
- 7 שו"ת הרשב"א, ח"ג, סי' תמו.
- 8 חסר בכה"י, וצריך להשלים: ששהתה.
- 9 צריך להשלים: עם בעלה עשר שנים ולא ילדה.
- 10 חסר בכה"י וצריך להשלים: בכל גבולותינו ולא בגבולות פרויבניציא הסמוכים לצרפת לא שמענו שפשטה ומעשים במקומינו בת"ח וכו'.
- 11 והשווה עם נוסחה המלא של התשובה שנתפרסמה לאחרונה מכ"י ע"י הרב ש"י הבלין, תקנות רבינו גרשום מאור הגולה בענייני אישות בתחומי ספרד ופרובאנס, שנתון המשפט העברי, כרך ב (תשל"ה), עמ' 200, בעמ' 234—235.
- 12 דהיינו בשמו של הרשב"א. תשובה זו של הרשב"א נתפרסמה רק לאחרונה, שם, עמ' 230—231.
- 13 תרומת הדשן, פסקים וכתבים. 14 צ"ל: רנ"ו.
- 15 חסר בכה"י וצריך להשלים: ברינו"ס.
- 16 ממקורות שונים הדנים בפרשה זו, לא התברר בוודאות זמנו המדויק של המאורע ומקום המעשה, ומצד גוף המעשה יש פנים שהמכוון למעשה שהיה בצפת, ומצד רמזים אחדים ניתן לחשוב גם על ירושלים, ופנים יש גם לומר שהמעשה היה במצרים" (רש"י הבלין, שם, עמ' 244). מלשון התשובה שלפנינו עולה באופן ברור, כי המעשה היה בצפת (בהנחה, כמובן, שהמכוון לאותו מעשה).

- 27 למעשה, אין נוסח התשובה שבסימן זה מסתיים כאן, אלא שההמשך מכאן ואילך אינו שייך לתשובה זו והועתק לכאן בטעות, לאחר שסופר כה"י צירף לכאן חלק מתשובה אחרת. מתוך העניין נראה, שהמשך זה הינו חלק מסי' עה, ועל כן צירפנוהו שם; ראה שם, הע' 38. דומה, כי מקורו של השיבוש הוא במילה אחת: "סילוק", המופיעה במשפט האחרון כאן, ובתחילת הקטע השייך לסי' עד. אבל באמת, שני הסילוקים שונים בתכלית, ואין כל מקום לקשר את הקטע ההוא לתשובה דגן. סיומה של התשובה שלפנינו לא נמצא בכה"י, ומסתבר לפי לשון המשיב לעיל (,כי כפי פי' המשנה לרש"י וכו'), שבעקבות שיטת רש"י והנמשכים אחריו, הביא את שיטת החולקים (ר"ת והרא"ש), ראה טור וב"י, שם (הע' 23). וראה מש"כ בעניין זה מהרי"ק"ש באהלי יעקב הנ"ל, דף קלד, ע"ב — קלה, ע"א. וראה גם שו"ת לחם רב, סי' קפת, ד"ה ולספק הד'.
- 1 שלא לשאת אשה על אשתו; ראה שו"ע אה"ע, סי' א, סעיף י.
- 2 בקובץ התשובות שלפנינו אין מצויות תשובות נוספות משל רבינו בשאלה זו.
- 3 למחלוקת הפוסקים אם חרם רגמ"ה חל גם במקום ששהה עשר שנים ולא ילדה, ראה הגהת הרמ"א לשו"ע אה"ע, סי' א, סעיף י; כנה"ג לשו"ע, שם, הגהות ב"י, ס"ק נה; אוצר הפוסקים לשו"ע אה"ע, שם, ס"ק סח, דף יד, ע"ב.
- 4 ראה שו"ע, שם, ואוצר הפוסקים, שם, ס"ק עו דף לה, ע"ד.

בסיבתה, כגון שהו' יורה כחץ, מחוייב הו' להוציא או לישא אשה הראויה לבנים כדי לקיים מצות פריה ורביה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל פ' ט"ו מה' אישות²².

ולענין ואם הי' תובעת כתובתה נדונייא ותוספת, בין תתגרש בין לא תתגרש כת' הרמב"ם²³ ז"ל, סי' צ"א, וז"ל: והיכא דאפשר ליה למיקם בסיפוקיהו ורוצה לישא אשה אחרת, הדבר ברור שאינה יכולה לומר' תן לי כתובתי או תיחד לי מטלטלין לאחריות כתובה ופרעון, שאין כתובה נגבית אלא במיתת הבעל או בגירושין. וכן הדין היכא דלא אפשר למיקם בסיפוקיהו והו' רצה לגרשה כדי לישא אחרת והיא אינה רוצה להתגרש, אינה יכולה לתבוע כתובה נדונייא ומטלטלין לאחריות[ו] אלא תקבל גיטה ואח"כ תתבע כתובה. ואם אינה רוצה, אין מונעין אותו מלישא [אשה אחרת] עליה, וכ"ש אם שהתה עשר שנים ולא ילדה וכו', ועוד האריך שם, ע"ש²⁴.

ירושלים תשל"ו, עמ' 331, בעמ' 339, והערה 55 שם. שהרי אם היה ר"ב אשכנזי ספרדי, לא היתה מתעוררת אצלו כל בעיה של נשואי אשה שניה בניגוד לחרם דרגמ"ה. כאן ראוי להעיר, כי יסודם של הספיקות העולים מתוך תשובת מהריט"ץ הנ"ל, הוא בדברי המשיב, שם, הכותב: „כי באמת לא יעלה על לב לומר שחכם אחד ספרדי [=ר"ב אשכנזי] יגזור גזרות על חכמי אשכנז". לסילוקו של הקושי הנובע מלשונו של מהריט"ץ נראה שיש לומר, כי הוראתו של הביטוי „חכם ספרדי” אינה: חכם ממוצא ספרדי, כי אם חכם המשמש רבו של הציבור הספרדי. שהרי באותה תקופה מועט היה ביותר מספר האשכנזים בירושלים, ראה רוזאניס, שם, עמ' 244, ובחירתו לראש הרבנים בירושלים היתה למעשה בחירתו ע"י הציבור הספרדי. אותה תקנה בה דן מהריט"ץ, ואשר באמצעותה ביקש ר"ב אשכנזי לחייב את האשכנזים במתן ששית מן ההכנסות שלהם לצרכי כלל הציבור היהודי בירושלים, הינה ביטוי לפעילותו של ר"ב אשכנזי למען הציבור הספרדי שהוא היה זה שאמור היה להנות מן התקנה, ראה רוזאניס, שם. ובכן, מהריט"ץ מתייחס לר"ב אשכנזי כספרדי לא על שום מוצאו אלא על שום טיבה ומהותה של פעילותו באותו הקשר. ואין מקום להאריך עוד בעניין זה כאן. 20 בכה"י חסר הציטוט מההוראה הנזכרת. הוראה זו נזכרת בשו"ת בית יוסף, דיני יבום וחליצה, סי' ב, ובתשובת ר' יצחק די מולינא שנתפרסמה מכ"י ע"י רש"י הבלין (הערה 11 לעיל), עמ' 245 ואילך, בעמ' 248-249. מתשובת ר"י די מולינא העתקתי את הפסקה הנוגעת לענייננו. אפשר שכה"י שהיה בידי רבינו, הוא אותו כ"י שממנו העתיק ר"י די מולינא את הוראת הרבנים הנ"ל; ר"י די מולינא חי במצרים בדור שלפני רבינו.

21 צ"ל: מינייהו.

22 הלכה ז.

23 צ"ל: הריב"ש (בשו"ת). התשובה מובאת בב"י, שם (הערה 6 לעיל).

24 מכאן עד סוף העמוד, דהיינו כשבע שורות, הותיר הסופר את הדף חלק, ואפשר שאין התשובה שלימה. אבל ייתכן שרק קטע החתימה חסר.

בנים, במנין חכמים, כולם הסכימו להתר¹⁷, והגם כי הרב כמהר"ר בצלאל אשכנזי ז"ל לא ישרה בעיניו אותה התרה וכת' להפך¹⁸, עתה בסוף ימיו חזר בו ובעצמו עשה מעשה ונשא אשה [...]¹⁹.

שוב אנה ה' לידי ומצאתי הוראה מאנשי שם רבנים קאנדייא ורבנים קדשו בירושלים תוב"ב, אשר בהדן היה הרב כמהר"ר עובדיה בעל פי' המשניות ואחרים עמו. ואני כותב טופס הוראתם כאשר מצאתי בכתיבת ידם, וז"ל²⁰: [ואמנם נ"ל דאפי' בארץ אשכנז עצמה במקום שפשטה התקנה, והתם שרינן ליה לבעל ששהה עם אשתו י' שנים ולא ילדה לישא אשה אחרת כדי לקיים מצות פ"ו].

הנך רואה בעיניך דברי חכמים הללו שלמים הם, ודון ביניהם²¹ לנ"ד לכל פרטי השאלה. אם לחומרת הרגמ"ה ז"ל, גם אם יש לו שום איסור וקבלה בשטר הכתובה, כל שעברו עשרה שנים ולא ילדה ונתברר הדבר שהו'

17 ראה שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סי' יד. על פרשה זו בכללותה ראה מש"כ רש"י הבלין (הערה 11 לעיל), עמ' 240 ואילך.

18 על פסקו של ר"י קארו בא ערעור מצד „חכמים אשכנזים” שזהותם לא התבררה לפי שעה, ראה ש"י הבלין, שם, עמ' 240. מכאן יוצא שאחד החכמים הללו היה ר' בצלאל אשכנזי, שאף כתב נגד ההיתר, ואולם דבריו בעניין זה — בדומה לתשובות אחרות שלו — לא הגיעו לידינו.

19 המשך המשפט חסר בכתה"י. משפט קטוע זה שופך אור על פרשה לא ידועה מחייו של ר' בצלאל אשכנזי. ש' רוזאניס, בספרו „קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם”, ח"ג, סופיא תרצ"ח, עמ' 242, מוסר את הידיעה הבאה: „בהיותו במצרים [=ר"ב אשכנזי], הרב הזה נתאלמן וישא אשה חדשה אשר הולידה לו לזקוניו בנים ובנות”. מן התשובה שלפנינו עולה, שלאמתו של דבר לא התאלמן ר"ב אשכנזי, כי אם נשא אשה שניה על אשתו לאחר שלוו לא היו ילדים. לדברי רבינו, הורה ר"ב אשכנזי היתר לעצמו ועשה מעשה, למרות שבעבר התנגד להיתר דומה שניתן ע"י ר' יוסף קארו. רמז לנישואין אלה של ר' בצלאל אשכנזי ניתן למצוא באיגרת ששיגר ר' ישראל נג' ארה מצפת למצרים (מי השילוח, נדפס בתוך „זמירות ישראל”, ונציה ש"ס, דף קמב, ע"ב), ובה הוא כותב בין היתר: „תורתו יגדיל ויאדיר להראות העמים והשרים את יפיה ירבה את שלומו כימי השמים על הארץ ויחדש כנשר נעוריו להוליד זרע אנשים בנים הגונים נטעי נעמנים, ובני בנים עוללים ויונקים, ילדים וילדות ברחובותיו משחקים אמן ואמן”. ברכה זו לאדם בסוף שנותיו, אינה יכולה להיות מוסברת אלא בנישואיו השניים של ר' בצלאל אשכנזי לאחר שלא נפקד בורע אנשים מאשתו הראשונה. כמו כן ניתן עתה לקבוע בוודאות כי ר' בצלאל אשכנזי היה אמנם אשכנזי (כעדות המפורשת של ר' יהושע שונצינו, בן הזמן ההוא; ראה ד' קונפורטי, קורא הדורות, דף מ, ע"ב). ומסולקים הספיקות המתעוררים בעניין זה מתוך תשובת מהריט"ץ, סי' קס. ראה מש"כ בעניין זה אברהם דוד, קוים לדמותה של הקהלה האשכנזית בירושלים במאה ה"ט, דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, כרך ב,